

סנהדרין דף עג

הצלת מאבד עצמו לדעת

המקור לכך שאדם צריך להציל את עצמו מסכנה הוא מהנאמר "והשבותו לו", שכולל גם אבידת גופו. ואעפ"כ צריכים גם את הפסוק "לא תעמוד על דם רעך", ללמד שחייב להוציא ממוון על כך.

המנ"ח (מצוה רלו) לומד מכאן שכשם שבעניני ממוון, ב'אבידה מדעת' אין חיוב השבת אבידה, כך גם במי שבא להרוג את עצמו אין חיוב להצילו, שהרי הדבר נלמד מאותו פסוק.

הגרי"פ פערלא (סה"צ עשה כח, דף קעב, ב) מביא רעיון זה (לא בשם המנ"ח), ומוכיח את הדבר מכך שאמרו כאן שצריך את הפסוק "לא תעמוד" ללמד שיש להוציא ממוון, ולא אמרו שצריך אותו כדי ללמד שיש להציל את המאבד עצמו לדעת, ומוכח מכך שא"צ להצילו. ועוד ראייה מהגמ' גיטין (מו, ב) "המוכר עצמו ובניו לעכו"ם אין פודין אותו וכו'", והרי בפדיון שביים יש בו לאו דלא תעמוד על דם רעך, ומ"מ כשמכר עצמו אין פודין אותו, הרי דאזהרת לא תעמוד על דם רעך ליתא אלא כשנכנס לסכנה שלא מדעתו ורצונו.

ובמסילת ישרים (סוף פ"ב) כתב: "אם האדם מפקח על עצמו אז הקב"ה עוזרו וניצול מן היצה"ר, אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו ודאי שהקב"ה לא יפקח עליו, כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו, והוא כענין מה שאז"ל כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו". ומשמע כנ"ל.

אמנם במרגליות הים כאן מביא מקורות שאף המאבד עצמו לדעת יש להצילו. בספר עין אליהו הוכיח כמה שאמרו בב"מ (כח, ב) שאדם שיש לו ממוון ואינו רוצה להתפרנס, צריך לפרנסו, שנאמר תעביטנו. וכן אמרו בספרי (פרשת כי תצא): "והשבותו לו אפילו מת עצמו אתה משיב לו", ובפירוש זרע אברהם מוחק תיבת 'מת', אך לאמור הכוונה אפילו ממת עצמו. ומבואר בתשובות מהר"ם בר ברוך (סי' לט) דדבר פשוט דאפילו צווח אל תצילוני אין שומעים לו.

והביאור בחילוק בין אבידה מדעת, למאבד עצמו, מבאר ע"פ הרמב"ם (סנהדרין יח, ו) שאין מלקין אדם ע"פ הודאת עצמו, וביאר הרדב"ז שאין נפשו של אדם קניינו, אלא קנין הקב"ה שנת' הנפשות ל' הנה. משא"כ בממוון אמרין הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, דממונו שפיר שייך לו.

ובזאת ביארנו את הגמ' בחולין (צא, א) דאמרין שיעקב אבינו חזר על פכין קטנים ומכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם, וכל כך למה, לפי שאין פושטין ידיהן בגזל. ויש לבאר ע"פ הנ"ל, דהנה גופם לא שייך להם אלא להקב"ה, אבל ממונם הרי שייך להם, ובכל זאת מקדישים את הממוון לקיום רצון ה', ולכן הדבר חביב עליהם, שהם בחרו למסור את בעלותם להקב"ה.

דף עג-א

ג' עבירות, פורים

דף זה נלמד בר"ח אדר, ועל כן נעסוק בענין הקשור לפורים, העולה מסוגיין.

בגמ' בשבת (פח, א) אמרו: "ויתצבו בתחתית ההר, מלמד שכפה עליהם הקב"ה הר כגיגית, ואמר להם אם מקבלים אתם את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם. ומכאן מודעא רבה לאורייתא. אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשורוש דכתיב קיימו וקבלו היהודים".

וצ"ב מדוע השתנה הדבר בימי אחשורוש.

ויש לבאר עפ"י סוגייתנו בעניין ג' עבירות חמורות:

ברמב"ם פ"ה מיסוה"ת (ה"ד) כתב דמי שנאמר בו יהרג ואל יעבור, ולא נהרג, אין ממתין אותו ב"ד, שאין מלקין וממתין אלא לעובר ברצונו. אולם לגבי חולי, כתב הרמב"ם (בה"ו ו) שכאשר חולה התרפא מעבודה זרה, אם עבר ונתרפא עונשין אותו בית דין עונש הראוי לו.

והקשו האחרונים מאי שנא זה מזה.

וביאר האור שמח דכאשר גויים אונסים אותו לעבוד ע"ז, אין זה רצון שלו כלל, אלא רצון שלהם. לעומת זאת חולה ההולך ומרפא עצמו בעבודה זרה, הרי הוא עשה זאת ורצה בכך. המחלה אינה נחשבת דעה אחרת שכופה אותו, כפי שלא נאמר שיד ימין הכריחה את יד שמאל לעבוד ע"ז. המחלה היא מצב נתון ויש כאן רצון להתרפא. וכמו שלא נאמר שהרוצח המבקש להשקיט את כעסו הגדול, ייחשב אנוס.

ושמעתי ממו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל, ואמר זאת בשם אחרון אחד ואיני יודע איזה, מה השתנה קודם פורים ואחרי פורים. עד אז עם ישראל תפס שהקב"ה הוא מציאות חיצונית כביכול, ובכל זמן שצריכים, ניגשים אליו דרך בית המקדש, הנביאים, ואורים ותומים. אך בנס פורים התגלה שבכל מקום שגלו שכינה עמהם. הקב"ה נמצא עמהם במערכת הטבע. במגילת אסתר לא נזכר שם ה', שהחידוש הוא שהקב"ה נמצא בתוך הטבע ובתוך ההסתר. כלומר הקב"ה ועם ישראל חד הוא.

על כן, קודם פורים כאשר היתה כפיית הר כגיגית, נחשב הדבר כאנוס, שכביכול דעה אחרת יש כאן. אך כאשר בפורים התגלה שעם ישראל והקב"ה חד הם, אין זה נחשב ככוח חיצוני, אלא שהם כופים את עצמם. וכאילו יד ימין כופה את יד שמאל שהרי זה נחשב רצון.

דף עג-ב

והא אסתר פרהסיא הואי

"והא אסתר פרהסיא הואי". והקשו התוס' דהרי יש כאן קושי גם מבלי ענין פרהסיא, דכיון שהיתה נשואה למרדכי, היה בזה איסור אשת איש שהוא ביהרג ואל יעבור. ותיירץ ר"ת דבגוי אין גילוי עריות. וריב"ם יישב שלגבי גילוי עריות ידע המקשן את ענין 'קרקע עולם', ורק לגבי פרהסיא הקשו.

האבני נזר (יו"ד סי' קכט) כתב: "ולולי דמסתפינא לפלפל בהלכה ע"פ הוזהר הוה אמינא דמה שלא הקשה הש"ס קושיא דגילוי עריות מיושב בפשיטות לפי המבואר בזה"ק (פ' כי תצא עמ' רעו, א) דמעולם לא בא עליה אחשורוש, ששלחה שידית במקומה. ע"כ פריך הש"ס דמ"מ אסור משום בפרהסיא כיון דהעולם לא היו יודעים מזה ואיכא חילול השם, והיה לה למסור עצמה משום חילול השם". פירוש, שמצד עריות אין כאן שהרי אסתר לא הלכה אלא שלכה שידה במקומה, אבל מצד פרהסיא וחילול השם יש.

בר"ה דף ג' איתא שמת"יחסים לדרייזש כגוי, והבאנו בשיעורים שם שקשה שהרי היה בנה של אסתר, ועמדו בזה האחרונים (מהר"י חגיז בהלכות קטנות, ומהר"י אלגזי בהלכות יו"ט). ומנסים ליישב שאין לו דין ישראל גמור.

אך לדברי האבני נזר בשם הוזהר נחא, שבאמת היה בנה של אחשורוש והשידית. ונמצא שהגמ' בבלי אזיל בחדא שיטה.

דף עה

טעם ביאה

"אמר רבי יצחק מיום שחרב בהמ"ק ניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה".

וצ"ב מה השייכות לחורבן בהמ"ק. ועי' רש"י. ונביא ג' מהלכים נוספים:

המהר"ל (חי' אגדות) מבאר ע"פ יסוד גדול, שהאיש והאשה הכלליים בעולם, הוא הקב"ה ועם ישראל. כשיש קשר גמור בין הקב"ה לעם ישראל, גם איש ואשה הפרטיים זוכים לקשר שלם. והביא על כך את הגמ' בעירובין שכאשר הארון לא היה במקומו, היו ישראל אסורים בתשמיש. כלומר שכשיש אישות בין הקב"ה ועם ישראל, אז יש אישות פרטית בתוך עם ישראל. ומבואר שבחורבן בהמ"ק ניטל טעם ביאה בין איש לאשתו. משא"כ בעוברי עבירה, יש טעם ביאה, שבעבירה יש חיבור בין האדם לעבירה, וכמו שאמרו בסוטה לגבי עריות "קשורה בו ככלב".

בעיון יעקב מבאר על דרך זה, ומוסיף שאיש ואשה זכו שכינה ביניהם, וכשנסתלקה שכינה מישראל, יש גם סילוק מסוים של הקשר בין איש לאשה. בעוד שאצל עוברי עבירה, אדרבה יצרם יותר גדול שכן כוח הטומאה מתגבר בעולם.

המהרש"א מבאר שבחורבן בהמ"ק ניטלה טובה מן העולם, וכמו שניטל טעם הפירות. הן יהוידע מוסיף דכל טעם ביאה הן של היתר והן של איסור נמשך מקליפת יצה"ר, ובזמן שהיה בהמ"ק קיים אז ע"י הקרבת הקטורת ומכנסיים של בגדי כהונה, נחלש כח טומאת הקליפה שממנה יצה"ר דערווה, ובחורבן דליכא קטורת ובגד"כ, נתחזק כח הקליפה, ומחמת כן נתגבר היצה"ר להחליש ולמעט כח התאווה של ביאה המותרת, והגדיל והחזיק כח התאווה של ביאה אסורה. (ולפי מהלך זה חורבן בית המקדש לא המעיט את כח התאווה בכלל אלא הגביר את כח הרע).

בבאר מים חיים מבאר, שמואז חורבן בהמ"ק ירדו חולשה וחסרון לעולם, וחלק מההשלכה היא שניטל טעם הביאה. ומה שאצל עוברי עבירה עדיין יש טעם ביאה, משום שהיצה"ר מוגביר תאוה זו. וכפי שמצינו שגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, כי היצה"ר מנסה להתנגד אליו. כן הוא, וכ"ש הוא, דכאשר היצר הרע דוחף את האדם לעשות נעשים רעים שנותן בו כח שאינו בעולם עתה.

דף עז

המחזיר אבידה לגוי

המחזיר אבידה לגוי, עובר על מה שכתוב בתורה "למען ספות הרווה את הצמאה". ופירש רש"י שעובדי כוכבים שבעים ואינם מצאים ליוצרם, ואילו כנסת ישראל צמאה ותאבה ליראת יוצרה ולקיים מצוותיו.

בפשטות הכוונה יש לבאר, שהקב"ה גרם לכך שאותו יהודי ימצא את האבידה, ואותו אדם מתנגד להנהגת ה' ומסלק את אותה מתנה שניתנה לו מאת הקב"ה.

ורש"י לעיל מינה הוסיף, דהמחזיר אבידה לגוי השווה וחייב גוי לישראל ומראה בעצמו שהשבת אבידה אינה חשובה לו ממצוות בוראו, דאף לגוי עושה כן שלא נצטווה עליהם.

מב' ברש"י שאדם צריך לקיים את המצוות מפני שנצטווה ע"י הקב"ה, ולא מצד שרוצה להיות אדם טוב. ועל כן המשיב אבידה לגוי מראה שאינו בא לקיים ציווי הקב"ה.

וכן יוצא מהגמ' בקידושין לט, ב: ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה. ומוקמינן לה שבא דבר עבירה לידו וניצל ממנה. כלומר שיש לו חשק לעשות את העבירה ונמנע ממנה מפני ציווי ה'.

אולם הרמב"ם בפ"ד מהל' גזילה ואבידה (ה"ג), מבאר באופן אחר, דאבידת גוי מותרת והמחזיר אותה הרי זה עובר עבירה מפני שמחזיק ידי רשעי עולם. משמע מדבריו דרך גוי שהוא רשע ועובד ע"ז, אסור להחזיר לו. אך אם הוא גוי צדיק, אפשר להחזיר לו. ומשמע שחולק על רש"י דלעיל.

בדרשות בית ישי (להגר"ש פ"ש זצ"ל, דרוש יב הערה ג), מבאר דהרמב"ם לשיטתו, דבשמונה פרקים מבאר שיש מצוות שעושים אותן רק מפני שהן ציווי ה', וכמו החוקים, ועליהם נאמר בתורת כהנים שאל יאמר אדם אי אפשר לאכול חזיר, אלא אפשרי ואפשי ומה אעשה שאבי שבשמים גזר לאסרו.

מאידך, יש מצוות שכליות, שהתורה מצפה שאדם יעשה אותן מחמת שיש לו נפש יפה וישרה.

נמצא שהרמב"ם סובר שדברים שכליים יש לקיים מצד ישרות השכל, ונכלל בזה השבת אבידה. ואילו רש"י סובר שאפ' מצוות כאלה יש לקיים רק מצד רצון ה'. ורש"י והרמב"ם אזלי לשיטתם. ע"כ מדברי הבית ישי.

דף עז

רציחה בגרמא

מבואר בסוגגן דכפתו ומת ברעב פטור משום שהורג חבירו בגרמא פטור.

בספר דף על הדף מציין לספר אשל אברהם (לרבי אברהם אויסשפיץ) שמייסד וורט נפלא עפ"י גמ' זו:

קין אמר להקב"ה "השומר אחי אנכי", וצ"ב וכי מנסה להעלים מהקב"ה את האמת. וגם מהו לשון "השומר", מה ענין שמירה לכאן. ומבאר הספר הנ"ל, דהנה באוה"ח (בראשית ד, ח) כתב שקין חשש להרוג את הבל, שהרי נאסרה עליהם רציחה, ולכן רצה להרגו בגרמא, וזאת ע"י שקין היה איש האדמה וידע שלאדמה יש איברים כמו לאדם. על כן הביא את הבל אל הפה של האדמה, וכך נהרג. ולכן נאמר אח"כ שהאדמה פצתה את פיה.

אך לכאור' קין צודק שאין זה אלא גרמא. אלא, דאיתא באחרונים (חת"ס יעב"ץ ועוד) שאף שגרמא פטור, בשומר הוא חייב. וזה שאמר קין להקב"ה, דהרי היה זה גרמא, וכי תימא דאני חייב בגרמא, וכי השומר אחי אנכי?

והתשובה של הקב"ה היא שאמנם בדיני אדם גרמא פטור, אך בדיני שמיים יש עונש. ועוד, דגם בדיני שמיים יש שני שלבים: א' ב"ד של מעלה שדן ע"פ מידת הדין. ב' הקב"ה דן בעצמו ע"פ הרחמים (ועי' לעיל לגבי בן סורר ומורה והחילוק בינו לבין ישמעאל דשייך לנקודה זו). אמר הקב"ה לקין, אם מצד שעשית משהו רע, כיון שאני דן אותך בעצמי יש מקום לרחם עליך. אך ישנו כלל, שהקב"ה דן ע"פ רחמים רק אם אין אדם שטוען ותובע דין (ולכן כתוב לגבי יתום ואלמנה: "אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו"). ממילא, אומר הקב"ה, "קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה", ושוב אין מקום לדון אותך ע"פ מדת הרחמים.

דף עח

ארס נחש בין שיניו

רבי יהודה סובר שהשיך בו את הנחש חייב, דארס נחש בין שיניו הוא עומד.

במרגליות הים מביא רמז נפלא מהגר"א (תיקו"ז דף לה, א), וכן הובא בספר יהודה יעלה (ח"א סי' קנה) בשם מהר"ש מאוסטרופולי (וברור שרמז שיצא מפי רבותינו אלה אינו רמז בעלמא אלא יש בו ענינים עמוקים):

כוחות הרע רמוזים בנחש ובשטן. דהנחש הקדמוני הוא זה שהביא את החטא ואת המיתה לעולם. והנה השטן הוא היצה"ר והוא מלאך המוות (ב"ב טז, א). נמצא שהנחש והשטן הם הסמל של הרע בעולם.

אולם אמרו חז"ל "לא הנחש ממית אלא החטא ממית". אדם אמור לעמוד בנסיינות, ויש לו את הכוחות לכך, ואם פגע בו הנחש, הרי זהו חטא האדם שגרם לכך.

המילה נחש כוללת בה ח"ת באמצע, ומהצדדים המילה "שן". וכן במילה שטן, יש טי"ת באמצע, ומהצדדים המילה "שן". נמצא שבין השיניים של הנחש והשטן, יש צירוף אותיות ח' ט'. כלומר שהארס של הנחש והשטן הוא בחטא שרמוז בין השיניים שלו.

וזהו ביאור הגמ': ארס נחש בין שיניו עומד, בי השיניים של נחש ושטן יש את המילה חטא. אין הנחש ממית אלא החטא ממית. ונפלא.